

Становище

от доц. д-р Евгения Троева

(Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН)

за дисертационния труд „Аматьорът като феномен на културата“ на Мария Иванова,

докторант в СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет,

катедра „История и теория на културата“,

за присъждане на научна и образователна степен „доктор“

по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Дисертацията на Мария Иванова е свидетелство за чувствителността на социалните науки към промените в популярната култура под въздействие на глобализацията и развиващите се технологии в началото на 21 век. Обект на изследване е любителството/аматьорството по примера на три съвременни културни практики – ролевите игри на живо (ЛАРП), косплей и интернет мемe/мийм, които са проучени в хода на редовна докторантура в катедра „История и теория на културата“ под научното ръководство на проф. Ивайло Дичев.

Трудът е в обем от 255 страници и съдържа увод, три глави, заключение, библиография и приложение с профила на респондентите. Авторката използва качествени методи на изследване, като провежда дълбочинни интервюта и включено наблюдение, прилага и анализ на данни от интернет. Изложението се отличава с рефлексивност относно авторското позициониране спрямо изследваните културни реалии. Приложените илюстрации към текста (над 40 на брой) сполучливо онагледяват коментираните фенски практики. Уводът запознава читателя със съдържателната и теоретичната рамка, в която докторантката полага изследването си, с фокус върху поколенченската идентичност и нейната обвързаност с информационната среда. Трите глави на труда имат сходна структура с представяне на предшествениците на съответната културна практика в света, развитието ѝ в България, обяснение на многобройните понятия чуждици (най-често англицизми, но и с японски и корейски

произход при косплея), използвани в съответните субкултури. Авторката излага своите работни хипотези и тяхното потвърждаване или отхвърляне в хода на запознаване с българския терен. Текстът предлага и наблюдения за развитието на културните процеси по време на пандемията от ковид, по време на която се реализира и част от докторантурата. Всяка от главите съдържа изводи за глобалните черти и евентуалните национални специфики в изследваните културни практики. Текстът показва добра ориентираност, осмисляне и прилагане от страна на докторантката на релевантните към темата теоретични концептуализации.

В първа глава Мария Иванова разглежда ЛАРП-а като хоби, създавано от аматьори, при което глобални практики си взаимодействат на български терен. Открити са разлики на българските ролеви игри на живо спрямо други културни форми като историческите възстановки например, които целят представяне на миналото. Авторката споделя лични впечатления и преживявания от ЛАРП участията си. Приносно е антропологичното наблюдение за социалните връзки на участниците в ролевите игри на живо и извън играта, т.е. за формиране на общности, както и за ролята на играта за придобиване на разнообразни умения. Коментират се проблеми, възникнали в хода на изследването, както и рецепцията на респонденти на публикациите за тях. Мария Иванова характеризира българските ролеви игри на живо като нов фолклор със субкултурни елементи, които, за разлика от практики в други страни, нямат комерсиален аспект и се изпълняват от затворени групи с относително малък състав, без да се допуска публика.

Втора глава на дисертацията е посветена на косплей-фенството. Явлението е представено като нова форма на маскарад, в която значима роля има изработването на костюмите на избраните за презентирани герои и тяхната демонстрация пред публика. Косплеят е различен спрямо други форми на преобличане като драг събития, Хелоуин, ЛАРП и кросплей. Подчертани са перформативността на косплея, неговият състезателен характер по отношение на визия и представяне на любимия герой, влиянието на съвременната азиатска култура, както и наличието на елементи на ескейпизъм и еkleктизъм. Приносно от антропологична гледна точка е изследването на участващи в косплей събития, открояването на съвместяването на създател и консуматор във фигурата на косплейъра, на творческата интерпретация в пресъздаването на образите на героите от феновете им. Мария Иванова разглежда косплея като форма на колективно творчество, но и като нова форма на празничност.

Теренното изследване показва наличието на фенска общност на косплей в България, но за разлика от други държави тук хобито рядко преминава в професия. Докторантката установява липсата на специфични черти на косплея в страната, както и че последователите му не формират сплотена общност, а по-скоро са част от по-големи фенски групи. Поради това М. Иванова намира като по-подходящо определение за тях понятието от постсубкултурната теория „сцена“. Изследването установява, че косплейърите в страната имат ясен поколенчески профил с превес на последователите момичета. Приносни са наблюденията за развитие по време на пандемията на домашен косплей, както и за значимата роля на снимките в косплея, които донякъде заличават границата между аматьора и професионалиста.

Трета глава на дисертацията е фокусирана върху мемето/мийма като колективно творчество и дигитален фолклор, с потенциал за вариации и иновации. Антропологичното изследване коментира осмислянето на културната практика от няколко създатели на мийм страници. Мария Иванова представя различни тематични групи миймове, разпространяващи се в българска среда, като посочва техни специфики и глобални характеристики. Очертани са носталгични и политически послания, стереотипи за народопсихологията, джендър-измеренията в мийм-творчеството на често анонимни автори. Коментиран е въпросът за необходимостта от определени познания за контекста и изображенията, за да се осъществи комуникационната цел на жанра. Открити са основните му функции като хоби, реклама или бизнес, художествените му качества, както и усилията дигиталното съдържание да бъде съхранено като извор за контекста на създаване и пресъздаване.

ЗаклЮчението обобщава постигнатите в хода на изследването наблюдения и изводи. В резултат на терена докторантката преосмисля предварително заложената хипотеза за изцяло аматьорската природа на разглежданите културни практики и очертава потенциала им за професионализация. Обосновано е подчертана ролята на технологичната и информационната среда за практикуването на определено хоби. Оказва се, в относително кратък времеви период новите технологии формират поколения с различни културни практики. И докато фенството не е ново явление, то с информационната епоха пред него се отварят множество възможности за досег с нови фикционални светове. Докторантката ситуира ЛАРП-а, косплея и мийма в България като част от една глобална култура, белязана от имитация, еkleктика и съ-участие.

Според Мария Иванова това колективно творчество е нова, наднационална форма на фолклор, изпълняваща социализиращи, комуникативни и образователни функции.

Дали обаче и трите феномена представляват нова форма на празничност, както пише авторката. За косплея това е очевидно, ролевите игри на живо също имат някои елементи на празник. ЛАРПът и косплеят се основават на съвместно преживяване на удоволствието от любимото занимание извън обичайните пространство и време на всекидневието. Миймът, от друга страна, подобно на вица, по-скоро е част от всекидневната култура. Мемето се потребява, преживява и пресъздава пред и през мобилното устройство, станало неизменна част от живота, като това може да стане практически във всяко пространство и време. Тази технологична свързаност на жанра прави и по-възможен прехода на създателите му от любители към професионалисти. Различия между косплея и ЛАРПа от една страна и меметворчеството от друга произлизат и от перформативността на първите две практики, доколкото практикуващите ги приемат (за известно време) различна от всекидневната идентичност.

Дисертацията на Мария Иванова е оригинално изследване, посветено на актуалната тема за новите форми на популярна култура, чиито създатели и потребители са основно младежи, израсли в коренно различна от тази на предходните поколения технологична и информационна среда, респективно с различни предпочитания за прекарване на свободното време и избор на хоби. В текста са използвани лични теренни наблюдения, подходът е саморефлексивен, с чувствителност към антропологичните измерения на проблема. Изследването на културните практики на свободното време, фенството и фигурата на аматьора разкрива съвременни тенденции в търсенето на (алтернативна) реалност, която да удовлетворява желанието за забавление и да придава смисъл на живота. Дисертацията поставя и все по-актуалния въпрос за разбирането на културните кодове в ситуация на разрояващи се субкултури с респективни „езици“ и нишов репертоар културни практики. Този нов контекст прави антропологичните изследвания още по-необходими и социално значими.

Съдържанието на дисертационния труд е отразено адекватно в автореферата. Публикациите на Мария Иванова са 5 (от които една в съавторство), в издания, включени в Националния референтен списък, поддържан от НАЦИД. Събраните от тях точки надвишават изискваните 30 за публична защита.

Посоченото ми дава основание да подкрепя присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Мария Даниелова Иванова за дисертационния труд на тема „Аматьорът като феномен на културата“ (професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата).

10 юни 2023 г.

доц. д-р Евгения Троева